

10 NUMARALI UŞAK ŞER'İYYE SİCİLİNE GÖRE UŞAK'TA GÖRÜLEN BOŞANMA DAVALARI HAKKINDA BİR DEĞERLENDİRME*

Serhat BAL**

Öz

Osmanlı Devleti'nde sosyo-kültürel hayat içerisindeki yaşantıya dair yansımaları gerek kazalarda görev yapan kadıların vermiş oldukları i'lamlar ve hüccetlerde, gerekse devlet merkezinden gelen bütün ferman, emir ve tebliğlerin kaydedildikleri defterler olan şer'iyeye sicillerinde ya da kadı defterlerinde görmek mümkündür. Bu siciller ışığında da toplumun temel taşı olan aile kurumunun çeşitli nedenlerden ötürü dağılma sürecine nasıl girdiği ve bu durumun aile fertlerini nasıl etkilediği görülebilir. Bu sürecin analizi ise mahkeme kayıtlarında bulunan boşanma davalarından yapılabilmektedir. Osmanlı toplum yapısının devam ettiği Cumhuriyetin ilk yıllarında da Uşak ve çevresinde boşanma hadisesi bu minvalde değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Anahtar kelimeler: Aile, boşanma, şer'iyeye sicili, Uşak.

**An Evaluation about Divorce Case in Uşak According to the 10 Number of
Uşak Şer'iyeye Records**

Abstract

It is possible to see the reflections, that belong to the lives within the socio-cultural life in Ottoman Empire, in both decisions and argument of judges who have fulfilled the duty in the district and all rescript, orders and şer'iyeye records or judge records from the government. We can see that how families that are the corner stone of the society have been dispersed because of some reasons and how this situation have affected the family members. The analysis of this process is carried out in the divorce suits in the court records. The case of the divorce around Uşak and its environment in the first year of Republic, where the society structure of Ottoman had continued, will be evaluated in this manner.

Keywords: Family, divorce, şer'iyeye record, Uşak

1. Giriş

Aile, evlenme, kan ya da evlat edinme bağlarıyla birbirine bağlanmış, aynı evde yaşayan, aynı geliri paylaşan, birbirleri ile devamlı ilişki ve etkileşim altında olana karı-koca, ana-baba, kız-oğul, kız kardeş-erkek kardeş gibi sosyal

---

* Bu makale, 2011 yılında Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde kabul edilen "10 Numaralı Uşak Şer'iyeye Siciline Göre 1923-1924 Yıllarında Uşak'ta Aile Hayatı" adlı yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezinin içersinden yararlanılarak ve güncellenerek hazırlanmıştır.

**Okutman, Süleyman Demirel Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Bölümü, serhatbal@sdu.edu.tr

ilişkileri olan insanların oluşturduğu bir birliktir¹. Toplumun tabii ve temel ögesi olan aile, insanlığın başlangıcı ile birlikte var olmuştur. Dolayısıyla, toplumun varlığının devam etmesinde önemli görevler yüklenmiş, ekonomik hayata yön vermiş, sosyal ve siyasi hayatı düzenlemiş, dini ve kültürel fonksiyonlar icra etmiştir. Bunların da ötesinde insanlığın varlığı ve yeni nesillerin teşekkülünde başlıca unsur olmuştur².

Türk toplumları tarih boyunca ailenin kurumsal bir unsur olarak yaşamasına özel önem vermişlerdir. Bu onların ulusal, kültürel ve dinsel değerler sisteminden kaynaklanmaktadır³. Türk aile sisteminin kader çizgisi üç uygarlık alanı içinde oluşmuştur. Bunlar; İslamiyet öncesi Türk aile yapısı; İslamiyet sonrası Türk ailesi ve Batı uygarlığının etkisindeki Türk aile yapısıdır⁴.

Zaman içinde en az değişime uğrayan müesseselerden olan Türk ailesinin, Osmanlıların kuruluş döneminde de başlıca unsurları, düğün, doğum, çocuk, anne ve babadır⁵. Osmanlı aile yapısında, babanın otoritesi, millet üzerindeki devleti yöneten hükümdarın otoritesine benzemektedir. Türk inancına göre, gök kubbe devletin, çadır ise ailenin birer örtüsü durumundadır. Bu nedenle Türklerdeki devlet düzeni ve aile düzeni birbirine paraleldir⁶.

Osmanlı Devletinin Batılılaşma yolunda önemli adımlar attığı Tanzimat Döneminde, kent aile yapısında değişim meydana gelmekle birlikte, toplumun genelindeki aile yapısında değişim fazla olmamıştır. Bu dönemde büyük oranda Osmanlı aile yapısı varlığını korumayı başarmış, "Tanzimat Dönemi aile yapısı", "saygınlık işlevi, çocuk yapma işlevi, eğitim işlevi, koruyucu işlev, eğlenme ve dinlenme işlevi, psikolojik (manevi) doyum işlevi" gibi geleneksel geniş ailenin maddi ve manevi toplumsallaştırıcı (sosyalleştirici) tüm işlevlerine de sahip çıkmıştır⁷. Bu durum Cumhuriyet Döneminde de devam etmiş, aile yapısında kökten bir değişim olmamıştır.

2. Evlilik Kurumunun Dağılması

¹ Sürmeli Ağdemir, "Aile ve Eğitim", Aile ve Toplum Dergisi, T.C. Aile ve Sosyal Araştırmalar Kurumu Yayınları, Sayı:1, Cilt:1, 1991, s.11.

² Ömer Demirel, Adnan Gürbüz, ve Muhittin Tuş, "Osmanlılarda Ailenin Demografik Yapısı", Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi, Cilt:1, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara, 1992, s.97.

³ Abulfez Süleymanov, "Çağdaş Türk Toplumlarında Aile ve Evlilik İlişkileri", Aile ve Toplum Dergisi, T.C. Aile ve Sosyal Araştırmalar Kurumu Yayınları, Sayı:17, Cilt:5, 2009, s.8.

⁴ Orhan Türkoğlan, "Türk Ailesinin Genel Yapısı", Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi, Cilt:1, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara, 1992, s.29.

⁵ Refik Turan, "Osmanlıların Kuruluş Yıllarında Türk Ailesi", Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi, Cilt: 1, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, Ankara, 1992, s.82.

⁶ Abdülkadir Donuk, "Çeşitli Topluluklarda ve Eski Türklerde Aile", Aile Yazıları 1, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara, 1991, s.287.

⁷ İsmail Doğan, "Tanzimat Sonrası Sosyo-Kültürel Değişmeler ve Türk Ailesi", Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi, Cilt: 1, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara, 1992, s.176.

Evlilik kurumu aileyi oluşturan ve ayakta tutan bir faktördür. Bu açıdan evlilik kurumu nesillerin devamı ve toplumların birliği açısından önem arz etmektedir. Fakat bu yapının bazı nedenlerden dolayı, zaman zaman dağıldığı tarih boyunca görülmüş bir olaydır. Bu kısımda, evlilik kurumunun dağılmasının nasıl ve hangi şartlarda gerçekleştiği incelenecektir. Bu gelişim, 3 alt başlık altında incelenecek ve değerlendirilecektir. Evliliğin dağılması ile ilgili terimler: Talak, Muhala'a ve Tefrik'dir.

İncelediğimiz dönemde Uşak Şer'iyeye Sicilinde evliliğin sonlandırılmasına ilişkin davaları şu şekilde tasnif etmek mümkündür⁸.

Tablo-1: Tefrik, Muhala'a ve Talak davalarının Dağılımı

	Sayı	%
Tefrik	41	79
Muhala'a	8	15
Talak	3	6

2.1. Talak

Talak kelimesi bağı çözme⁹, boşama, nikâhlı kadını bırakma¹⁰ anlamlarına gelmektedir. Talak teriminden kastedilen durum, erkeğin tek taraflı irade beyanıyla yapmış olduğu boşamadır¹¹.

Talak, kocanın hakkı olmakla birlikte, koca bu hakkını evlenirken ya da evlendikten sonra karısına da verebilmiştir. Koca, boşanma hakkını bizzat kullanabileceği gibi, vekil veya elçisi vasıtasıyla da kullanabilmiştir¹². Sebepsiz boşanmalar dinen hoş görülmemesine rağmen koca, talak için bir sebep ileri sürmek mecburiyetinde olmamış ve tek taraflı boşanmanın oluşmasında hâkimin kararına ihtiyaç duyulamamıştır. Yani talakın oluşumunda tek taraflı irade beyanı yeterli görülmüştür. Ne var ki kadının boşanma talebinde bulunması ve kocanın da bu talebi kabul etmemesi durumunda mahkemenin kararı aranmış ve bu karar üzerine evlilik birliği sona ermiştir.

Bazı durumlarda erkeğin iradesinde olan boşama yetkisinin sorumsuzca kullanıldığı görülmektedir. Nitekim Uşak kazasının Akse Köyünden Arap Ali kızı Halime, Mayıs (1)339'da mahkemeye başvurarak eşi Külcüoğlu Mustafa'nın kendisini Mayıs (1) 338 tarihinde boşayıp bir süre sonra tekrar izdivaç eylediğini, ekim (1)338 de tekrar tatlik edip yine bir süre sonra bir araya

⁸ Milli Kütüphane Başkanlığı, "Uşak Şer'iyeye Sicili", Defter No: 10, Mikrofilm No: 8296; Bu dipnottan sonra 10 Numaralı Uşak Şer'iyeye Sicili, "UŞS 10" şeklinde, varak ise "vr." şeklinde kısaltılacaktır.

⁹ Mehmet Zeki Pakalın, "Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü", Cilt:3, Milli Eğitim Baskıevi, İstanbul, 1983, s.389.

¹⁰ Ferit Devellioğlu, "Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat", Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara, 2004, s.1028.

¹¹ Erkeğe talak hakkının verildiği, Kur'an-ı Kerimde birçok ayette mevcuttur. Bkz: Bakara, 2/227, 229; 230, 232; 236-237; 241; Talak, 65/1.

¹² M. Akif Aydın, "Türk Hukuk Tarihi", Hars Yayıncılık, İstanbul, 2005, s.305.

geldiğini ve son boşadığından bir süre sonra yine bir araya geldiğini, ancak kendisini yine tatlik ettiğini belirtmiştir. Halime, iddetinin bitip bitmediği konusunda mahkemeden bir cevap verilmesini istemiştir. Külcüoğlu Mustafa'nın hâkime verdiği cevap çok ilginçtir. Külcüoğlu Mustafa, Halime'yi üç defa boşadığını ve altı aydır kendisiyle bir arada olmadığını belirterek Ali kızı Halime'yi tekrar nikâhına almak istediğini belirtmiştir. Sonuç olarak Halime bu evliliğe karşı çıkmış ve mahkeme de Halime'nin iddetinin tamamlandığına karar vererek, Halime'nin bir başkasıyla evlenmesine izin vermiştir¹³.

Talakın oluşumunda bazı şartlar gerekmektedir. Bu şartları da kocaya ait şartlar ve kadına ait şartlar olarak ayırabiliriz. Kocaya ait şartların başında kocanın akıllı yani akli dengesinin yerinde olması, bülüğ çağına gelmiş olması ve kocanın serbest iradeli olması gelmektedir¹⁴. Boşanan kadında bulunması gereken şartların başında ise kadının kocasıyla sahih bir şekilde evlenmiş olması gelmekteydi¹⁵.

Talakın şartlarını inceledikten sonra kısımlarına da bakmak gerekirse talakın iki şekilde olduğunu görmekteyiz. Bunlar ric'i talak ve bain talaktır.

Ric'i talak kocanın, kadının iddet süresi içinde eşine geri dönme imkanını veren boşama türüdür. Ric'i talakın oluşması için, evliliğin zifafla fiilen başlamış olması; talakın sarıh, şiddet ve mübalağa ifade etmeyen sözlerle yapılmış olması¹⁶; boşanmanın üçüncü boşama olmaması gerekmektedir. Nitekim üçüncü boşamada büyük ayrılık gerçekleşir ve artık isteseler de eşler tekrar bir araya gelemezler¹⁷.

Örneğin Uşak'ın Muharremşah Köyünden Mehmet kızı Zeliha, eşi Kadir oğlu Mehmed'in kendisini boşadığını 25 Ağustos (1)339 tarihli mahkemede belirtmiştir. Ancak burada bizi ilgilendiren kısmı, Mehmed bin Kadir'in karısını boşadığında söylediği ifadedir. Zeliha, eşinin kendisini boşarken seni terk ettim diyerek terk ve tatlik ettiğini belirtmiştir¹⁸.

¹³ Bkz: "UŞS 10", vr.30/a. Buradaki örnekte kocanın ric'i talakla karısını boşadığını görüyoruz. Nitekim koca üç defa karısıyla tekrar bir araya gelmiştir. Fakat evliliğin yürümediği ortada olduğu için bain talak söz konusu olmuştur. Detaylı bilgi için bkz: Hamza Aktan, "İslam Aile Hukuku", Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi, Cilt: 2, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, Ankara, 1992, s.410.

¹⁴ İslam hukukçuları bu durumu hastalıktan kaynaklanan akılsızlık ya da içki gibi beyni uyuşturan maddelerden kaynaklanan akılsızlık yani kendinde olmama olarak tanımlamışlardır. Bkz: Abdurrahman Ceziri, "Dört Mezhebe Göre İslam Fıkhu", Çeviren: Mehmet Keskin, Cilt:6, Çağrı yayınları, İstanbul, 1989, s.2415.

¹⁵ Ceziri, age., Cilt:6, s. 2419.; El-Hac Mehmed Zihni Efendi, "Nimet-i İslam", Sönmez Yayınları, İstanbul, b.t.y.), s.787.

¹⁶ Detaylı bilgi için bkz: Vehbe Zuhayli, "İslam Fıkhu Ansiklopedisi", Çeviren: Ahmet efe, Beşir Eryarsoy, vd., Cilt: 9, İstanbul, 1994, ss.302-303.

¹⁷ Aydın, age., s.308.

¹⁸ "UŞS 10", vr.31/a.

Ayrırcı boşanma olarak tabir edilen bain talaka baktığımızda, kocaya geri dönme imkanı vermeyen boşama türüdür¹⁹ ki bunun oluşumunda üçüncü boşama ile beynunet-i kübra (büyük ayrılık) meydana gelir²⁰.

Talakın, İslam hukukunda ve toplumlarında hoş karşılanmadığı bilinmektedir²¹. Ne var ki sebepli ya da sebepsiz bazı durumlarda boşanmalar geçmişten günümüze kadar olagelmıştır. Fakat Osmanlı toplumunda bugüne oranla boşanmanın daha az gerçekleştiğini söyleyebiliriz²². Bu durum Cumhuriyetin ilk yıllarında da aynı şekilde devam etmiştir. İncelenen dönem Uşak'ına baktığımızda 25-30 civarında bain ve ric'i talak ile boşanmanın gerçekleştiğini görmekteyiz²³.

2.2. Muhala'a

Muhala'a evliliği sürdürmek istemeyen kadının, kocasına bir miktar para veya mal vererek boşamasını sağlamasıdır. Muhala'a terimi yerine hul' terimi de kullanılmıştır²⁴. Hul'un lügat manası "çekip çıkarmak, soymak", örfteki manası ise "evliliği ortadan kaldırmak" demektir²⁵. Bedelli olan talak hul'dür. Bilindiği gibi talak, eşlerin ayrılmalarını gerektiren bir ihtiyacın belirmesi durumunda caiz olarak nitelenmiştir²⁶.

İslam hukukunda evliliği sona erdirmeye yetkisi esas itibarıyla kocaya verilmiş olmakla beraber, kadın isterse, nikâh akdi esnasında boşanma salahiyetinin kendisine ait olduğuna dair bir kayıt koydurabilir. Ayrıca, evlilik hayatını devam ettiremeyeceğine kanaat getiren kadın, belli bir bedel karşılığında kocasından boşanma talebinde bulunabilmektedir. Bu şekilde, kocasıyla geçinemeyen ve kocası kendisinden boşanmak istemeyen kadın, evlilik bağından kurtulabilmektedir²⁷. Nitekim kocanın karısına: "Benden

¹⁹ Uşak'ın Aybek mahallesinden Himmet kızı Fadime, Sabah mahallesinden Koyveren oğlu Rasih arasında geçen nafaka ve mihr davasında, Fadime eşinin kendisini bain talakla boşadığını belirtmiştir. Dolayısıyla geri dönüşü olmayan bain talak mahkemece de onaylanmış oluyor. Bkz: "UŞS 10", vr.54/b.

²⁰ Fikret Karaman, İsmail Karagöz, v.d., "Dini Kavramlar Sözlüğü", Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2006, s.54.

²¹ Hz. Peygamber (S.A.V.) bu konu hakkında şöyle buyurmuştur: "Nikâhlanıp çiftleşiniz ve evleniniz, fakat kurduğunuz bu aile yuvasını talak ile yıkmayınız! Onun tarrakasından (gümbürtüsünden) Arş-ı İlahi titrer". Bkz: Zeynü'd-din Ahmed b. Ahmed, "Sahih-i Buhari Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemesi ve Şerhi", Cilt:11, Çeviren: Kamil Miras, (Yedinci baskı. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1983), s.328.

²² Bugün ile kıyas için bkz: <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=16051>

²³ İncelenen belgelerde bizzat talak davası çok az sayıdadır. Dolayısıyla bu konudaki veriler için sadece talak davalarından değil, nafaka ve mehir davalarından yararlanılmıştır.

²⁴ Devellioğlu, age., s.666; Aktan, age., s.412.

²⁵ Karaman, Karagöz, vd., age., s.269; Zuhayli, age., Cilt:9, 379.

²⁶ Ceziri, age., Cilt: 6., s.2555.

²⁷ Saim Savaş, "Fetva ve Şeriyeye Sicillerine Göre Ailenin Teşekkülü ve Dağılması", Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi, Cilt: 2, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara, 1992, s. 530.

tamamen aldığıın mehr-i muaceli geri vermek veya düğün masrafını ödemek ve evlilik hukukundan bir şey istememek şartıyla boş ol" demesi muhalaa olduğu gibi, "Birbirimizden bir şey istememek şartıyla benden boş ol" demesi de muhalaa'dır²⁸. Buradan da anlaşılacağı üzere muhala'a da, karşılıklı anlaşma ve uzlaşmanın önem arz ettiği görülmektedir.

Örneğin Uşak kazasının Şaban Köyünden Cabbar Ali oğlu Hasan Hüseyin Kerimesi Teslimat binti Hasan Hüseyin, Ak Köyünden olan zevci Kantar oğlu Hüseyin bin Ali Osman'ı mahkemeye vererek Hüseyin bin Ali Osman'ın kendisini tatlik etmesini istemiştir. Sebep olarak da eşinin cinayetten mahkum olduğunu belirtmiştir²⁹.

Konu ile alakalı olarak belgelere bakıldığında, Uşak'ın Sabah Mahallesinden Hacı Mehmed kızı Rabia, kocası gaib Ömer Lütfü Efendi'den kendisine muhala'a bedeli olarak (nafakasına mahsuben) 45 lira verildiği takdirde boşanacağını belirtmiştir. Gaib Ömer Lütfü Efendi'nin vekili olarak, gaibin kardeşi Hulusi bin Mahmut, 15 Ağustos 1923 tarihinde, bu şartı kabul ederek ve "...mezbureyi muhala'an tatlik eyledim," diyerek Rabia'yı boşamıştır. Mahkeme ise davayı tek celsede sonuçlandırarak muhala'ayı onaylamıştır³⁰.

Yukarıdaki örnekte kadın, nafakasına binaen 45 lira verilmesi şartıyla boşanmaya razı olacağını belirtmiştir. Bazı durumlarda ise kadın bütün haklarından vazgeçerek boşanma isteğini dile getirmiştir. Nitekim Uşak'ın İkisaray Köyünden Kör Ali oğlu Hakkı kızı Fatıma ile Kemal Paşa Mahallesinden Hüseyin oğlu Hüseyin arasında geçen davada, Hakkı kızı Fatıma, kocası Hüseyin'in kendisini evinden çıkardığını ve nafakasını temin etmediğini belirtmiştir. Bundan dolayı kendisine kadr-ı maruf nafakasının ve mehrinin verilmesini istemiştir. Davanın ilerleyen celselerinde Hakkı kızı Fatıma kocası Hüseyin'in kendisini boşamasını isteyerek bütün haklarından (mehir, nafaka) vazgeçtiğini söylemiştir. Bunun üzerine Hüseyin oğlu Hüseyin, Hakkı kızı Fatıma'nın isteğini kabul ederek, "... mezbur Fatıma'yı işbu tarihten itibaren tatlik ettim. (11 Eylül sene 339/11 Eylül 1923)" diyerek Fatıma'yı boşamıştır³¹.

Bir başka örnekte ise, Uşak'ın Hacı Hasan Mahallesinden Musa oğlu kerimesi Kadir kızı Aişe, Sandıklı'nın Çıtak Mahallesinden olan eşi Uzun Ali oğlu Ali Efendi'yi mahkemeye vererek, Ali Efendi'nin kendisini bırakarak Sandıklı'ya gittiğini ve bundan dolayı nafakasız kaldığını belirtmiştir. Binaenaleyh, beş bin kuruş mehr-i müeceli ile kadr-ı maruf nafakasını Ali Efendi'den mahkeme huzurunda talep etmiştir. Buna karşılık Ali Efendi, ikametgâhının Sandıklı'da olduğunu ve eşi Aişe'nin kendisine itaat ederek

²⁸ Mehmed Zihni Efendi, age., s.817.

²⁹ "UŞS 10", vrk: 75/a.

³⁰ "UŞS 10", 62/b

³¹ "UŞS 10", vrk: 73/a

Sandıklı'ya yanına gelmesini söylemiştir. Bu durum üzerine Ali Efendi'nin bu teklifini kabul edemeyeceğini söyleyen Kadir kızı Aişe sebep olarak ise Ali Efendi'nin Sandıklı'da başka bir eşinin olmasını göstermiştir. Ali Efendi, Aişe hanımla anlaşarak boşanma yoluna gitmiş ve boşanma mahkemece onaylanmıştır³². Bu örnekte diğer örneklerde olduğu gibi karşılıklı anlaşmayı görmekteyiz. Fakat burada dikkat çeken bir diğer husus ise kadının kocasından ayrılma sebebidir. Bu örnekte, kocanın, eşini bir başka kadından dolayı terk ettiğini görmekteyiz. Fakat kadın kuma ile bir arada yaşamayı kabul edip kocasının yanına gitmiyor ve haklarından vazgeçerek boşanma yoluna gittiği görülüyor.

Osmanlı toplumunda da oldukça yaygın olarak kullanılan muhala'a ile boşanma yöntemi³³, Uşak'ta fazla görülmemektedir. Bu dönemde bain talak ya da muhala'a değil de hâkim kararıyla boşama yönteminin yani tefrik'in çokça kullanıldığı görülmektedir. Fakat örneklerde de görüldüğü üzere, kadınların devam ettiremediği evliliklere son vermek istediklerinde, bu durumu kocalarıyla paylaşabildikleri ya da mahkeme kanalıyla anlaşabildikleri görülmektedir. Böylelikle kadınlar istemedikleri bir evliliği sürdürmemişler ve boşanma taleplerini dile getirmişlerdir. Mahkemelerin ise bu konuda hassas davrandıkları ve kadınları mağdur etmedikleri görülmektedir. Bunun sebebinin ise İslam hukukunda bu konuya oldukça önem verilmesidir. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de geçen ayetler bu konunun önemini göstermektedir. Ayrıca Tefrik davalarının 1917 Hukuk-ı Aile Kararnamesi ile yolunun açılması, Osmanlı'da yaygın olarak görülen Muhala'a ile boşanmanın azalmasına da yol açmıştır. Nitekim Osmanlı Devleti Hanefi görüşünü benimsemiş ve hukuki açıdan kararlarını ona göre vermiştir. Hanefi mezhebi ise tefrik ile yani hakim kararı ile boşanmada çok katı kurallar koyduğundan tefrik ile boşanmalar 1917 yılına gelinceye kadar oldukça azdır. Tefrikten doğan açık muhala'a ile kapatılmaya çalışılmıştır. Fakat Cumhuriyetin ilk yıllarında tefrikin önü açık olduğu için böyle bir problemle karşılaşmamıştır.

2.3. Tefrik

Sözlük anlamı "ayırma" olan tefrik, evliliğin mahkeme kararıyla sona ermesidir³⁴. Bu çeşit boşanmada eşlerden birisi (genellikle kadın) mahkemeye başvurmakta ve hâkimden boşanmayı talep etmektedir. Eğer boşanmayı isteme gerekçeleri kabul görürse tarafların ayrılmasına hükmedilerek, boşanmayı isteyip istememesinin hiçbir önemi bulunmamaktadır. Çünkü boşanma, kocanın

³² "UŞS 10", vr.93/b

³³ Bkz: Abdurrahman Kurt, "Bursa Sicillerine Göre Osmanlı Ailesi (1839-1876)", (Bursa: Uludağ Üniversitesi Baskıevi, 1998), s.59; Hayri Erten, "Konya Şer'iyye Sicilleri Işığında Ailenin Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Yapısı(XVIII. Y.Y. İlk Yarısı)", T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2001, s.115.

³⁴ Aydın, age., s.310.

veya hanımın irade beyanıyla değil, hâkimin bu konuda vereceği hükümle meydana gelmektedir³⁵.

Osmanlı Devletinde “Tefrik”in uygulama sahasına baktığımızda, 1917 tarihli Hukuk-ı Aile Kararnamesine kadar uygulanırlığının olmadığını ya da kabul görmediğini anlamaktayız. Bu alanda oluşan açığın ise muhala’a ile kapatılmaya çalışıldığını ki 20. yüzyıla gelene dek muhala’anın Osmanlı Devletinde uygulanırlığının oldukça yaygın olduğunu görmekteyiz³⁶. Daha önce de ifade edildiği gibi Tefrik’in Osmanlı Devletinde kabul görmeyişinin sebebi, Osmanlı Devletinde Hanefi mezhebinin görüşlerinin dikkate alınmasıdır³⁷.

Tefrikin sebeplerini “hastalık ve kusur, kayıplık, nafakayı kesmek, fena muamele ve geçimsizlik” olarak değerlendirebiliriz. Hastalık ve kusur olarak; erkekte bulunan cinsel engeller ve rahatsızlıklar, cüzzam, alaca, çiçek, frengi, saç kıran, akıl hastalığı gibi rahatsızlıklar da bu gruba girmektedir. Dolayısıyla bu tür durumlar tefrike sebep olabilir³⁸.

İncelenen dönemde Uşak’ta bu tür bir duruma rastlanılmamıştır. Dolayısıyla belirtilen hastalıkların da Uşak’ta yaygın olarak görülmediği sonucuna da varılabilir.

Boşanmaya neden olan unsurlardan biri de erkeğin kaybolmasıdır. Kaybolup kendisinden haber alınamayan; ölü mü sağ mı olduğu bilinmeyen kimseye “mefkud”; evini terk edip giden, hayatta olduğu halde evine gelmeyen kimseye ise “gaib” denilmektedir³⁹.

³⁵ Saadet Maydaer, “Klasik Dönem Osmanlı Toplumunda Boşanma (Bursa Şer’iyye Sicillere Göre)”, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt:16, Sayı:1, 2007, s.316.

³⁶ Bkz: Erten, age., ss.113-118. (18. Yüzyıl ilk yarısı için); İzzet Sak, Alaaddin Aköz, “Osmanlı Toplumunda Evliliğin Karşılıklı Anlaşma İle Sona Erdirilmesi: Muhala’a (18. Yüzyıl Konya Şer’iyye Sicillerine Göre)”, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Sayı:15, (Güz, 2004), ss.95-97 (18. Yüzyıl için); Kurt, age., ss.57-59. (19. Yüzyıl için); Esra Yakut, “XIX. Yüzyılda Orta Anadolu Bölgesi’nde Evliliğin Ortaya Çıkışı, Sona Ermesi ve Sonuçları”, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: 12, Sayı:1-2, 2008, ss.255-257.

³⁷ Hanefi mezhebinde tefrikin oluşumuna yol açacak sebepler sınırlı olarak verilmiştir. Diğer mezheplerde özellikle Maliki ve Hanbeli mezhebinde bu sınır geniş tutulmuştur. Bkz: Zuhayli, age., Cilt:9, (Mahkeme Kararıyla Ayırma Bahsi), ss. 402-486. Ayrıca 16. Yüzyılda bir ara şafilere görüşünün tatbik edildiği ancak bu durumun kısa sürdüğü de görülmektedir. Bkz: Ahmet Akgündüz, Halil Cin, “Türk-İslam Hukuk Tarihi”, Cilt: 1, Timaş Yayınları, İstanbul, 1990, s.112.

³⁸ Hanefi mezhebine göre hastalık ve kusur kadında bulunursa, kadının tefrik hakkı bulunmaz; İmam Muhammed’e göre eğer bu özürler erkekte bulunursa kadının feshetme hakkı bulunmaktadır; İmam Maliki ve Şafiye göre ise eşlerden her biri diğerinde bulunan bir tenasül organı özüründen veya cinnet, cüzzam gibi tiksindirici özürlerden dolayı nikahı feshedebilir. Bkz: Zuhayli, age., Cilt:9, s.406. ; Hanbelilerden İbnü’l-Kayyim evliliğin gayesini göz önüne alarak zarar ve nefret doğuran her kusur ve hastalığın tefrik talebine sebep olarak kabulünü müdafaa etmiştir. Bkz: Hayrettin Karaman, “Mukayeseli İslam Hukuku”, Cilt: 1, İz Yayıncılık, İstanbul, s.369.

³⁹ Karaman, age., cilt:1, s.370.

Kayıplık konusunda Ebu Hanife ve Şafii kesin bir çizgi çizerek, kayıplığın tefrik için bir sebep olamayacağını belirtmişlerdir. Bunun yanında Maliki ve Hanbelilere göre, mecburi askerlik, ilim tahsili, cihad gibi meşru bir mazerete bağlı olarak evini terk eden kimsenin yeri belli ise, karısı tefrik talep edince hâkim kocasına yazarak, ya evine gelmesini ya da karısını yanına almasını bildirir ve bir müddet verir. Müddetin sonunda kayıplık hali devam ediyorsa evliliğe son verir. Kocasının yeri belli değilse ve ayrılık bir yılı geçmişse karının talebi üzerine derhal ayırır⁴⁰. Nitekim Hukuk-ı Aile Kararnamesinde Hanefi görüşü terk edilerek normal şartlarda kocadan haber alınmasından ümit kesildiği andan itibaren dört yıl, harp içinde kaybolmuş ise askerlerin ve harp esirlerinin yurtlarına dönmelerinden itibaren bir yıl geçtikten sonra boşanmaya hükmedilmiştir⁴¹.

Kayıplık hâli, incelenen dönemde Uşak'ta oldukça yaygın olarak görülmektedir. Bunun sebebini ise Kurtuluş Savaşı'ndan henüz çıkmış olması ve daha öncesinde meydana gelen 1. Dünya savaşında birçok şehit verilmiş olması olarak yorumlayabiliriz. Sicilde, 41 tefrik davası bulunmaktadır. Davaları incelediğimizde eşlerin seferberlik zamanı askere gidip, daha sonra kendilerinden haber alınmadığı, bu suretle kadınların şahitler yardımıyla mahkemeye boşanma talebinde bulunuldukları görülmektedir. Uşak'ta görülen tefrik davalarının genel sebebi eşlerin askere gidip geri dönmeleridir⁴². Bu nedenle kadın, varsa çocuğu maddi sıkıntı çekmekte ve yeni bir evlilik yapmaya ihtiyaç duymaktadır.

Geçmişe nazaran bu dönemde tefrik davalarının çok olmasının bir diğer sebebi ise, daha öncede belirtildiği gibi, 1917 tarihli Hukuk-ı Aile Kararnamesinde tefrik konusunda Hanefi mezhebinin görüşünün terk edilerek, kadınların kayıplıktan dolayı mahkemeye başvurmalarının önünün açılmış olmasıdır.

Örneğin, Uşak Kazasının Bayramlar Nahiyesinden Kel Veli oğullarından İlyas kerimesi Mihriban, 1 Ağustos 1923 tarihinde mahkemeye başvurarak Uşak kadısı Mehmed Mahmud Efendi ve şahitler önünde şöyle konuşmuştur:

"Zevci dahilim Samanlar Karyesinden Aşçı oğlu Hacı Ahmet bin Mehmet tarihten on bir sene evvel Balkan Harbinde askere sevk edilerek şimdiye kadar hayat haberi olmadığı, yanından gelen arkadaşları zevci mezbur Hacı Ahmet (1)334 senesi eylül ayında Kafkasya'da Bakü şehrinde vefat ettiğini bana haber verdiklerinden ben dahi haber-i mezkuru kabul ve tariflere kaniim. Hasıl olduktan şahitlerim olan nahiyeye-i mezkurdan Molla Hasan oğullarından Hasan Hüseyin oğlu İsmail ve nahiyeye-i

⁴⁰ Karaman, age., cilt:1, s.371.

⁴¹ Aydın, age., s.313.; Gül Akyılmaz, "Osmanlı Aile Hukukunda Kadın", Türkler Ansiklopedisi, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, ss.370-371.

⁴² İncelenen sicil ışığında Uşak ve çevresinden askere gidip, daha sonra muhtelif cephelerde şehit olan kişilerin listesi tefrik davalarından yararlanılarak çıkarılmıştır. Bkz: Ek-1

mezkureden Mustafa bin İbrahim esamileriyle zevcimin vefatına ve benim dahi zevc-i aharla izdivacıma izin verilmesini talep ederim, dedi.”⁴³.

Kocasının gelmesini beş sene bekleyen kadının ekonomik anlamda zorluk çektiği aşikârdır. Bunun sebebi ise örnekte görüldüğü gibi kocanın askere gidip uzun süre dönmemesi ve haber alınamamasıdır ki haberi alındığında vefat etmiştir. Bu gibi durumlarda kadınlar, daha önceki yıllarda kocalarından kolaylıkla boşanamıyordu. Bunun sebeplerinden birisi de kocanın bir süre sonra geri geldiğinde, karısının başkasıyla evlendiğini gördüğünde karışıklık yaşanmaması içindir⁴⁴.

Bazı durumlarda koca, askere veya gurbete giderken dönmediği takdirde, eşine boşanma konusunda izin vererek, kadının sıkıntı çekmesini engellemiştir. Nitekim Uşak'ın Aybek Mahallesinden Kocamış oğlu Mehmet Emin, eşi Hanife'yi askere gitmeden önce talak-ı ric'i ile boşayıp askere öyle gitmiştir. 1918 senesi şubat ayında ise şehid olmuştur⁴⁵.

Boşanmaya neden olarak gösterilen unsurlardan biri de nafakayı kesmektir. Kocanın nafakayı kesmesi iki şekilde meydana gelmektedir, ya ekonomik gücü yettiği halde nafakayı kesmek, ya da mali gücü yetmediği için nafakayı temin edememektir⁴⁶. Hanefi mezhebine göre, nafakayı temin etmeme boşanma sebebi olmamıştır. Fakat Maliki, Şafi ve Hanbeli mezheplerine göre nafakayı temin etmemek boşanma sebebi olmuştur⁴⁷.

Örneğin Uşak'ın Hacı Hasan Mahallesinden Süleyman oğlu İsmail'in, karısı Mehmet kızı Zeliha, Uşak mahkemesine başvurarak kocasının 9 ay boyunca kendisini infak (besleme, nafaka verme) ve iâşe (geçindirmek) etmediğini belirtmiştir. Mahkeme ise Zeliha ve İsmail'i ayırmıştır⁴⁸.

Bazı durumlarda mahkeme boşama yerine nafakanın teminini sağlamaya çalışmıştır. Uşak'ın Sabah Mahallesinden Kadri Çavuş kızı Zehra kocasının Konya merkez vilayeti istasyonunda makasçı olarak çalıştığını ve nafakasını temin etmediğini belirtmiştir. Mahkeme de Zehra'ya, kocasının günlük 30 kuruş nafaka ödemesine karar vermiştir⁴⁹.

Fena muamele ve geçimsizlik de boşanma nedenleri arasında gösterilmiştir. Hanefi ve Şafilere göre fena muamele ve geçimsizlik boşanma sebebi değildir. Hanbeli ve Malikilere göre ise bu durum boşanma sebebi olarak karşımıza

⁴³ “UŞS 10”, vrk: 8/b

⁴⁴ Kadın, gaiblik sebebiyle tefrikten sonra vefat iddeti bekler. İddetin bitiminde evlenebilir. Ancak ölümüne karar verilen şahsın hayatta olduğu ortaya çıkarsa, ikinci evlilik fesh olunur. Bkz: Cin, Akgündüz, age., Cilt:2, s.113.

⁴⁵ “UŞS 10”, vr.8/b

⁴⁶ Cin, Akgündüz, age., Cilt:2, s.112.

⁴⁷ Zuhayli, age., cilt: 9, s.403.

⁴⁸ “UŞS 10”, vr.24/a.

⁴⁹ “UŞS 10”, vr.42/a.

çıkmaktadır⁵⁰. Daha önce de belirttiğimiz gibi Hukuk-ı Aile Kararnamesi ile Hanefi mezhebinin bazı görüşleri kabul edilmeyerek, bu konuda da esnek olunmaya çalışılmış ve diğer mezheplerin görüşleri uygulanmıştır. Dolayısıyla Uşak ve çevresinde bu tür sebeplerden dolayı kadınların boşanma taleplerinin kabul edildiği düşünülebilir. Ancak elimizde bu husus hakkında bir veri olmamasından dolayı kesin bir bilgi vermek mümkün görünmektedir.

Bu hususla ilgili olarak Hukuk-ı Aile Kararnamesinde Malikilerin görüşü kabul edilmiştir⁵¹. Malikiler, aradaki anlaşmazlığın giderilmesi ve evlilik hayatının bir cehenneme dönüşmemesi için geçimsizlik ve zarar yüzünden eşlerin boşanabileceklerini belirtmişlerdir⁵².

3. Evliliğin Sona Ermesinden Sonra Tarafların Sorumlulukları

Evliliğin bitmesiyle her iki taraf için de bazı yeni hak ve yükümlülükler ortaya çıkar. Bunlar iddet, nafaka gibi şeylerdir. İslam hukukuna göre karı-koca arasındaki nikâh bağı ortadan kalkınca, aile iken olan haklar ve yükümlülükler devam etmez. Ancak ayrıldıktan sonra kadının beklemesi gereken bir süre vardır. Bu süre zarfında ise erkeğin kadına ödemesi gereken nafaka vardır. Bu hak ve yükümlülükler ise şunlardır:

3.1. İddet

İddet, sözlükte “saymak, miktar, adet” anlamlarına gelmekte olup, bir fıkıh kavramı olarak, herhangi bir sebeple evliliğin sona ermesi halinde, kadının yeni bir evlilik yapabilmek için beklemek zorunda olduğu süreyi ifade eder⁵³. İddetin şer’i manası ise, kadının hayızlı olduğu günlerin bitmesini beklemesi, bu süre içerisinde bir başkası ile evlenmemesidir⁵⁴.

İddetin oluşumunda çeşitli sebepler mevcuttur. Bunlar, kadının hamile olup olmadığına anlaşılması ve nesebin karışmasını önleme; boşanma meydana gelmişse taraflara düşünme fırsatı verme; vefat dolayısıyla bir ayrılık meydana gelmişse, kadının vefat eden kocasının hatırasına saygı gösterme fırsatı verme⁵⁵ gibi gerekçelerdir. Ayrıca iddetle birlikte boşanıp tekrar evlenme gibi durumların önüne geçilmeye çalışıldığı düşünülebilir.

İddeti, kadının beklemek zorunda olduğu süre olarak belirtmiştik. Fakat bazı durumlarda erkek de beklemek zorunda kalmıştır. Bu durumu açacak olursak, erkeğin boşadığı eşinin kız kardeşi, halası, teyzesi veya yeğenleriyle evlenmek istemesi halinde, boşadığı eşinin iddetinin tamamlanmasını bekler⁵⁶.

⁵⁰ Zuhayli, age., cilt:9, ss.414-415; Aydın, age., s.313; Cin, Akgündüz, age., cilt:2, s.113.

⁵¹ Aydın, age., s.313.

⁵² Zuhayli, age., cilt:9, s.414.

⁵³ Karaman, Karagöz, v.d., age., s.293.

⁵⁴ Ceziri, age., Cilt:6, s.2727.

⁵⁵ Zuhayli, age., cilt:9, s.491.

⁵⁶ Karaman, Karagöz, vd., age., s. 294.

İddeti iki kısımda inceleyebiliriz:

3.1.1. Ölüm İddeti

Kocaları ölen kadınların beklemek zorunda oldukları iddettir. Bunlar hamile değilse dört ay on gün beklerler⁵⁷. Hamile iseler iddetleri doğumla sona erer⁵⁸. Fasid⁵⁹ nikâhla evli olanlar ölüm iddeti beklemezler. Zifaf olmuşsa fesih iddeti beklerler. Hamile olmayan eş, ric'i talak iddeti beklerken kocası ölürse bu iddet yarıda kesilerek ölüm iddeti beklemeye başlar. Bain talakta ise böyle bir durum oluşmayıp başlamış oldukları iddeti tamamlarlar⁶⁰.

3.1.2. Talak veya Fesih iddeti

Boşanmış ya da nikâhı feshedilmiş kadınların beklediği iddettir. Böyle bir durumdaki kadın hamile ise iddet doğumla sona erer. Eğer kadın hamile değilse üç ay ya da üç temizlik süresi boyunca bekler⁶¹.

3.2. İddet Nafakası

İddet nafakası, iddetin hukuki bir sonucudur. Bu nafaka türü kadının boşanma işleminin gerçekleşmesinden sonra beklemek zorunda olduğu süre içerisinde, kadına bakmakla yükümlü koca tarafından verilmesi gereken nafakadır⁶². Bu nafaka iddet müddeti sona erinceye kadar devam eder.

Nafaka, kadının hakkı olduğu için hakim tarafından takdir edilmez ve bu hususta kadının bir istek ve müracaatı vuku bulmazsa, iddet müddeti geçince nafaka hükmünü yitirir. Fakat bu hususta kocayla karşılıklı anlaşma yapmak veya hakim hüküm vermek suretiyle takdir olunan nafaka iddetin bitmesiyle hükmünü yitirmez⁶³.

Kadına iddet nafakasını vermekle yükümlü olan kocanın zaman zaman bu yükümlülükten kaçtığı görülmüştür. Hal böyle olunca kadınlar kocalarını mahkemeye vererek haklarını aramaya çalışmışlardır. İncelediğimiz dönemde Uşak'ta da benzer durumlara rastlanmıştır.

Uşak'ın Kamer Mahallesinden Hacı Mehmed Osman kızı Zeliha, Karahallı Nahiyesinden olan kocası Hacı Şerif oğlu Mustafa'nın kendisini boşadığını ve

⁵⁷ Bakara, 2/234.

⁵⁸ Doğumun vefattan kısa bir süre sonra ya da uzun bir süre sonra olması bu durumu değiştirmez. İddet doğumla sona erer. Bkz: Zuhayli, age., cilt:9, s.500.

⁵⁹ Kötü, fena; yanlış, bozuk. Bkz: Devellioğlu, age., s. 251.

⁶⁰ Aydın, age., ss.314-315.

⁶¹ Bkz: Bakara, 2/228

⁶² Ölüm iddeti bekleyen kadına ise nafaka gerekmediği konusunda İslam hukukçuları görüş birliği içindedirler. Fakat boşanma veya fesih iddeti nedeniyle iddet bekleyen kadının nafakasında, İslam hukukçuları arasında görüş ayrılıkları bulunmaktadır. Bkz: Ceziri, age., Cilt:6, ss.2808-2811; Zuhayli, age., cilt:9, ss.517-518.

⁶³ Mehmed Zihni Efendi, age., s.860.

inkıza-i iddetine⁶⁴ kadar nafakasının istemiştir⁶⁵. Nitekim mahkeme bu yönde karar vererek Mustafa'nın, inkıza-i iddetine değin boşandığı eşine yevmiye 25 kuruş vermesi takdir olunmuştur⁶⁶.

Karaağaç Mahallesinden Abdullah kızı Ümmü Gülsüm ise yine yukarıdaki örnekte olduğu gibi kocası (Hüseyin Efendi) tarafından boşanmış ve inkıza-i iddetine kadar mahkeme kanalıyla kocasından nafakasını talep etmiştir (20 Mayıs 1923)⁶⁷. İleriki bir tarihe (26 Haziran 1923) ertelenen dava sonucunda Hüseyin Efendi'nin yevmiye 25 kuruş nafaka ödemesine karar verilmiştir⁶⁸.

Görüldüğü üzere, eşlerini boşadıktan sonra onların nafakalarını temin etmeyen kocalar, mahkemenin kadınlar lehine verdiği kararlara razı olmak durumunda kalmışlardır.

Son olarak incelenen dönemdeki Uşak'ta, iddet nafakasının ne kadar verildiğine baktığımızda, günlük ortalama 25 kuruş nafaka verildiği görülmüştür⁶⁹.

4. Çocuğun Bakım ve Terbiyesi (Hıdane)

Hıdane sözlükte göğüs, kanat; çocuğu kucağına almak, beslemek; bir şeyi yanına almak anlamlarına gelmektedir. Şer'an ise çocuğun, hıdane hakkına sahip olan kişi tarafından terbiye edilmesidir. Bu hakka sahip olan kimseye ise "hâdine" denir ki, anneyi ve diğer hıdane sahiplerini kapsamaktadır⁷⁰.

Hıdane ehliyetinin şartlarını ise, hadinenin akıllı, bülüğ çağına girmiş, emniyetli ve hür olması gibi unsurlar oluşturur. Karı kocanın ayrıldıkları durumlarda ise çocuğun bakım ve terbiyesinde öncelik anneye verilmiştir⁷¹. Anne yoksa çocuğun terbiye velayeti annenin akrabalarına ve kadınlara öncelik vermek şartıyla diğer akrabalarına intikal eder.

Sabah Mahallesinden Bekir Çavuş oğlu Abdülkadir, Mustafa kızı Şaziye Hanım'dan ayrıldığını ve Şaziye Hanım'dan Kemal isminde, bir yaşında bir oğlu olduğunu belirtiyor. Kemal'in hadinesinin ise annesinin olduğunu ve çocuğu için günlük on iki buçuk kuruş nafaka verdiğini söylüyor. Ancak Şaziye Hanımın Hacı Hasan Mahallesinden Aşçı oğlu Mehmed ile izdivaç halinde olduğunu öğrenince çocuğun hadine hakkının kendisine verilmesini mahkemeden istemiştir. Fakat Şaziye Hanım çocuğunun çok küçük ve bakıma ihtiyacı olduğundan kendisine veremeyeceğini ve çocuğu için verilen on iki buçuk kuruş nafakadan feragat ettiğini belirtmiştir. Bekir Çavuş bu durum

⁶⁴ İddetin sona ermesi; bkz: Devellioğlu, age., s.440.

⁶⁵ "UŞS 10", vrk: 6/b

⁶⁶ "UŞS 10", vrk: 7/b

⁶⁷ "UŞS 10", vrk: 9/a

⁶⁸ "UŞS 10", vrk: 18/a

⁶⁹ "UŞS 10", vr. 6/b-7/b-9/a-15/b-18/a-56/b.

⁷⁰ Karaman, Karagöz, v.d., age., s.254; Zuhayli, age., Cilt:10, s.46; Mehmed Zihni Efendi, age., s.863

⁷¹ Karaman, age., Cilt:1, s.394; Aydın, age., s.318; Cin, Akgündüz, age., s.117

karşısında anlaşma yoluna gitmiş ve çocuğun annesinde kalmasına razı olmuştur. Nitekim mahkemenin verdiği karar da onay niteliğinde olup, çocuğun annesinde kalmasını taraflara bildirmiştir⁷². Burada çocuğun çok küçük yaşta olması, çocuğun annesinde kalmasında etkili olmuştur. Nitekim parçalanmış ailelerde çocukların belli bir yaşa kadar bakım ve terbiyesi, İslam hukukuna göre öncelikli olarak anneye verilmiştir⁷³.

Çocuğun gözetimini üslenen şahıs (genelde anne), kocadan ayrılış bulunan çocuğun annesi de olsa, ücrete hak kazanır⁷⁴. Burada belirtilen husus annenin çocuğun bakımını karşılıksız yapmamasıdır. Genellikle çocuğun babası, hayatta değilse en yakın başka bir erkek akrabası bu konuda çocuğun bakımında gidecek miktarı⁷⁵ vermesi gerekir. Parçalanmış ailelerde, çocuğunun bakımını yapmakta zorlanan anne, babadan yardım göremeyince mahkemeye başvuruyor ve çocuğunun bakımı için kocasının para yardımında bulunmasını istiyor. Belgelerde genellikle bu durumda, "kadr-ı maruf" tabiri kullanılarak çocuğun nafakası, giyim kuşam ve diğer ihtiyaçlarına gidecek para kastedilerek, babasının veya diğer yakınının bu giderleri karşılaması istenmiştir.

Bu bağlamda, Uşak Kazasının Karaağaç Mahallesinden Abdullah kızı Ümmü Gülsüm, eşi Hüseyin Efendi'nin kendisini 15 Mart 1923'te boşadığını ve Hüseyin Efendi'nin o tarihten itibaren 55 gün boyunca kendisinin terbiyesinde olan altı yaşındaki kızı Hanife'nin ihtiyaçlarını karşılamadığını mahkeme huzurunda belirterek, kadr-ı masruf nafakasının takdirini talep etmiştir. Mahkeme Hüseyin Efendi'nin, Ümmü Gülsüm için inkıza-i iddetine değin günlük 25 kuruş, kızı Hanife için ise günlük 15 kuruş ödemesine karar vermiştir⁷⁶.

Gözetim müddeti bittiğinde çocuklar bülüğa erinceye kadar babalarının veya en yakın diğer velilerinin yanında kalırlardı. Burada belirtilen gözetim müddeti, çocuk erkek ise 7-9 (yaş), kız ise 9-11'dir⁷⁷. Bu süre boyunca çocuklar hadinenin bakım ve gözetiminde kalırdı.

Bu konuyla alakalı olarak bir örnek vermek gerekirse, Uşak'ın Pınarbaşı Karyesinden Koca Mehmed oğlu Ramazan'a, eşi Hasan Hüseyin kızı Emine dava açarak, çocuğunun dokuz yaşına geldiğini ve Mehmed oğlu Ramazan'ın kendisini boşadıktan sonra, çocuğun bu yaşına kadar bakımını üstlendiğini belirtmiştir. Ancak oğlunun bu yaşından sonra ise babasında kalması gerektiğini

⁷² "UŞS 10", vrk: 69/b-70/a

⁷³ Bkz: Ceziri, age., Cilt: 6, ss.2837-2839.

⁷⁴ Kurt, age., s.67.

⁷⁵ Hanefilere göre, hıdane ücreti kadın olsun erkek olsun hadine (bakıcı) için sabittir. Bu ücretleri babanın veya çocuğun nafakasını vermekle yükümlü olanın ödemesi vaciptir. Bunlar; emzirme, hıdane ve nafaka ücreti olmak üzere üç ücrettir. Burada belirtilen durum, bazı küçük farklılıklarla da olsa diğer mezheplerde de kabul görmüştür. Bkz: Ceziri, age., Cilt:6, s.2848.

⁷⁶ "UŞS 10", vr. 9/a.

⁷⁷ "UŞS 10", vr.39/a; Kurt, age., s.67.

söylemiştir. Mehmed oğlu Ramazan bu durumu inkâr ederek oğlunun 6 yaşında olduğunu ve annesinde kalması gerektiğini belirtmiştir. Oğlunun 9 yaşında olduğunu ispatlayamayan Hüseyin kızı Emine davadan bir sonuç alamamıştır. Dolayısıyla erkek çocuğun gözetim müddetinde, Uşak'ta kabul gören yaş sınırının 9 olduğu anlaşılmaktadır.

5. Sonuç

Aile kurumu bilindiği üzere toplumun temel yapı taşıdır. Bu kurumda karı ve kocanın anlaşamaması ile birlikte boşanmalar meydana gelmiştir. Geri dönülebilir ric'i talak ve ayırıcı bain talak, erkeğin irade beyanına göre oluşan boşanma çeşidi iken, muhala'a eşlerin karşılıklı irade beyanlarıyla gerçekleşmiş bir boşanma türüdür. Tefrik ise hâkim kararıyla neticelenen bir boşanmadır.

Osmanlı toplum yapısının devam ettiği Cumhuriyetin ilk yıllarında, özellikle Şeriye Mahkemeleri kapatılıncaya kadar geçen süreçte tefrik hadisesinin oldukça yoğun olduğu görülmektedir. Bunun sebebi ise I. Dünya Savaşı ve Milli Mücadele dönemlerinde askere giden erkeklerin uzun müddet geri dönmemeleridir. Ortaya çıkan bu gaiplik neticesinde eşlerin aile yaşantılarını ve geçimlerini devam ettirmek adına mahkemelere başvurarak boşanma neticesinde yeniden evlenme yollarının açılması istekleri 1916 çıkan irade-i seniyye ve 1917 çıkan Hukuk-ı Aile Kararnamesiyle daha rahat bir şekilde gerçekleşmiştir. Bu bakımdan incelenen dönemde kadının da hukuki anlamda önemli birtakım haklara sahip olduğu görülmektedir.

Boşanma sonucunda birtakım hak ve yükümlülüklerin ortaya çıktığı aşikârdır. Bunlara baktığımızda kadın boşandıktan sonra bir müddet beklemek zorundadır. Bu sürece İslam hukukunda iddet adı verilmiştir. İddet müddeti sırasında koca karısına bakmakla yükümlü olup belli bir miktar nafaka vermek zorundadır. Dolayısıyla İslam hukukunda kadının hakları korunmuş ve süreçte koca üzerine düşen nafaka miktarını vermekle yükümlü tutulmuştur.

Boşanmanın diğer bir sonucu ise çocukların bakım ve gözetimidir. Bu konuda çiftler arasında çeşitli anlaşmazlıklar çıkmış ve konu mahkeme tarafından çözüme kavuşturulmuştur. Bu süreçte çocuğun bakım ve gözetimini üstlenen kişiye hadine denilmiştir. Hadine hakkı genelde anneye verilmekle birlikte bu hakkın babaya da verildiği görülmüştür. Ayrıca gözetim müddetinin erkelerde 7 ila 9 yaş arası, kızlarda ise 9 ila 11 yaş arası olduğu görülmüştür.

Netice itibariyle Osmanlı şer'i hukukunun 1917 Hukuk-ı Aile Kararnamesi ile birlikte geliştirilerek Cumhuriyet'in ilk yıllarında Uşak'ta uygulandığı ve erkekler kadar kadınların da mahkemelere müracaat ederek kendilerine verilen haklardan yararlandıkları görülmüştür.

6. Kaynaklar

Arşiv Vesikaları

Milli Kütüphane Başkanlığı, “Uşak Şer’iyye Sicili”, Defter No: 10, Mikrofilm No: 8296.

Kitap ve Makaleler

CEZİRİ, A., 1989, “Dört Mezhebe Göre İslam Fıkhı”, Çeviren: Mehmet Keskin, Cilt:5-6, Çağrı yayınları, İstanbul.

AĞDEMİR, S., 1991, “Aile ve Eğitim”, Aile ve Toplum Dergisi, T.C. Aile ve Sosyal Araştırmalar Kurumu Yayınları, Cilt:1, Sayı:1.

AKGÜNDÜZ, A.-Cin, H., 1990, “Türk-İslam Hukuk Tarihi”, Cilt: 1-2, Timaş Yayınları, İstanbul.

AKTAN, H., 1992, “İslam Aile Hukuku”, Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi, Cilt: 2, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, Ankara.

AKYILMAZ, G., 2002, “Osmanlı Aile Hukukunda Kadın”, Türkler Ansiklopedisi, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.

AYDIN, M. A., 2005, “Türk Hukuk Tarihi”, Hars Yayıncılık, İstanbul.

DEMİREL, Ö.-GÜRBÜZ, A. ve TUŞ, M., 1992, “Osmanlılarda Ailenin Demografik Yapısı”, Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi, Cilt:1, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara.

DEVELLİOĞLU, F., 2004, “Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat”, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara.

DOĞAN, İ., 1992, “Tanzimat Sonrası Sosyo-Kültürel Değişmeler ve Türk Ailesi”, Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi, Cilt: 1, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara.

DONUK, A., 1991, “Çeşitli Topluluklarda ve Eski Türklerde Aile”, Aile Yazıları 1, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara.

El-Hac Mehmed Zihni Efendi, t.y., “Nimet-i İslam”, Sönmez Yayınları, İstanbul.

ERTEN, H., 2001, “Konya Şer’iyye Sicilleri Işığında Ailenin Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Yapısı(XVIII. Y.Y. İlk Yarısı)”, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

KARAMAN, Hayrettin, 2003, “Mukayeseli İslam Hukuku”, Cilt: 1-2, İz Yayıncılık, İstanbul.

KARAMAN, F.-KARAGÖZ, İ., v.d., 2006, “Dini Kavramlar Sözlüğü”, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara.

“Kur’an-ı Kerim Meal ve Kelime Meali”, t.y., Haz.: Medine Balcı, Cilt: 1-2, Ebrar Yayınları, İstanbul.

- KURT, A., 1998, "Bursa Sicillerine Göre Osmanlı Ailesi(1839-1876)", Uludağ Üniversitesi Baskıevi, Bursa.
- MAYDAER, S., 2007, "Klasik Dönem Osmanlı Toplumunda Boşanma(Bursa Şer'iyeye Sicillere Göre)", Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt:16, Sayı:1
- PAKALIN, M. Z., 1983, "Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü", Cilt:1-2-3, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- SAK, İ.- AKÖZ, A., 2004, "Osmanlı Toplumunda Evliliğin Karşılıklı Anlaşma İle Sona Erdirilmesi: Muhala'a(18. Yüzyıl Konya Şer'iyeye Sicillerine Göre)", Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Sayı:15
- SAVAŞ, S., 1992, "Fetva ve Şer'iyye Sicillerine Göre Ailenin Teşekkülü ve Dağılması", Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi, Cilt: 2, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara.
- SÜLEYMANOV, A., 2009, "Çağdaş Türk Toplumlarında Aile ve Evlilik İlişkileri", Aile ve Toplum Dergisi, T.C. Aile ve Sosyal Araştırmalar Kurumu Yayınları, Cilt:5, Sayı:17
- TURAN, R., 1992, "Osmanlıların Kuruluş Yıllarında Türk Ailesi", Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi, Cilt: 1, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, Ankara.
- TÜRKDOĞAN, O., 1992, "Türk Ailesinin Genel Yapısı", Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi, Cilt:1, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara.
- YAKUT, E., 2008, "XIX. Yüzyıl Orta Anadolu Bölgesinde Evliliğin Ortaya Çıkışı, Sona Ermesi ve Sonuçları", Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt:12, Sayı:1-2
- Zeynü'd-din Ahmed b. Ahmed, 1983, "Sahih-i Buhari Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemesi ve Şerhi", Cilt:11, Çeviren: Kamil Miras, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- ZUHAYLİ, V., 1994, "İslam Fıkhı Ansiklopedisi", Çeviren: Ahmet efe, Beşir Eryarsoy, vd., Cilt: 9, İstanbul.

Elektronik ve Dijital Kaynaklar

<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=16051>

Ek-1

	Adı	Mahalle-Karye- Nahiye-Kaza	Şehit Olduğu yer	Şehit Olduğu Tarih
1	Atçioğlu Hacı Ahmet bin Mehmet	Uşak-samanlar Karyesi	Kafkas Cephesi(Bakü)	334 Eylül
2	Kamil bin Hakkı Çavuş	Mihaliç Kazası	Kütahya Muharebeleri	336
3	Doğanoğlu Hüseyin bin Mehmet	Uşak-Hacı Hasan Mahallesi	Kafkas Cephesi (Erzurum)	332 Temmuz
4	Kadioğlu Mustafa	Uşak-Hacı Karyesi	Çanakkale muharebeleri (Anafartalar)	331 (Ağustos-Ekim Arası)
5	Hamamcıoğlu Hakkı efendi	Uşak-Hacı Hızır Mahallesi	Çanakkale Muharebeleri (soğanlıdere)	331
6	Elçioğlu Hüseyin	Uşak Cuma Mahallesi	Batı Cephesi(Salihli)	336
7	Osman Bin Hacı Mahmud	Uşak-Aybek Mahallesi	Irak Cephesi(Basra-İtfaiye Alayı)	331
8	Boladoğlu Mustafa	Uşak-Meşe Karyesi	Sina-Filistin Cephesi(Halep) Mardin Hastanesi	333
9	Hacı Hasan oğlu Mustafa bin Osman	Uşak Hamidiye Mahallesi	Çanakkale muharebeleri (Soğanlıdere)	331 Mayıs
10	Kazmacıoğlu Ömer bin Hacı İbrahim	Uşak-Karbasan Karyesi	İnönü Muharebeleri (59. Alay 4. Tabur 4. Bölük)	337
11	Teslimoğlu Emin bin İbrahim	Uşak-Hacı Karyesi	Galiçya cephesi	333 Eylül
12	Kozluoğlu Mehmed bin Mehmed	Uşak-Hacı Hasan Mahallesi	Çanakkale cephesi (arıburnu)	331
13	Haliloğlu Ahmed	Uşak-Arıca Karyesi	Çanakkale cephesi (Anafartalar)	332 Eylül
14	Aşkaroğlu Ramazan	Uşak-Sivaslı Nahiyesi	48. Alay	333
15	Recep eEfendizade Hacı Nuri Efendi	Uşak Aybek Mahallesi	Adana 50. fırka Adana Merkez Hastanesi	333
16	Sakaroğlu Mehmed bin Hüseyin	Uşak - Karayakuplu Karyesi	Çanakkale cephesi	331
17	Balıkçioğlu Hüseyin bin Hüseyin	Uşak - Akse Karyesi	Çanakkale cephesi	331
18	Koca Yusuf oğlu Süleyman	Uşak-Banaz Nahiyesi-Halaçlar Karyesi	Çanakkale cephesi	332
19	Fevzioğlu Osman bin Kadir	Uşak - Bağbaşı Karyesi	Musul cephesi	333
20	Hacı Kerim Oğlu İbrahim mahdumu Ethem	Uşak-Hamidiye Mahallesi	Batı Cephesi(Salihli-Alaşehir hattı)	336
21	Seferoğlu Mehmed bin Hüseyin	Uşak-Karayakuplu Karyesi	Çanakkale cephesi	331

22	Bekirbaşıoğlu Osman	Uşak-Zeyb Karyesi	Filistin Cephesi (Makinalı Tüfenk bölüğü)	333
23	Karagünoğlu Halil bin Hasan	Uşak- Hacı Mahallesi	Çanakkale cephesi (Arıburnu)	332 Mayıs
24	Hacı Osman oğlu Osman bin İsmail	Uşak-Sabah Mahallesi	Çanakkale cephesi	333
25	Tiryakioğlu İsmail bin Hamit	Uşak- Karayol Karyesi	Batı cephesi(Salihli- marmara hattı)	336
26	Satılmışoğlu Osman bin Hızır	Uşak-Selçikler Karyesi	Çanakkale cephesi (çatakdere)	332
27	Resuloğlu Hüseyin Ali	Uşak- Dutluca Karyesi	Çanakkale cephesi	331
28	Ömer oğlu Ali	Uşak- Banaz Nahiyesi- Kayılı Karyesi	Irak cephesi(Musul)	333
29	Akoğlu Mehmet bin Halil efendi	Uşak- Ulubey Nahiyesi Gölbaşı Mahallesi	Trakya cephesi(Edirne)	332
30	Buçukoğlu Mehmet bin Hüseyin	Uşak- Hacım Sultan Karyesi	Kafkas cephesi (Erzurum)	334
31	Ramazanoğlu Cemal bin Hamdi	Uşak- Sivaslı Nahiyesi	Kafkas cephesi (Erzurum)	334
32	Kara Mehmedoğlu Mehmed bin Mehmed	Uşak- Alfaklar Karyesi	Çanakkale cephesi(Girne)	332
33	Kasapoğlu Ali bin Mahmut	Uşak-Alfaklar Karyesi	Çanakkale cephesi (soğandere)	332
34	Ayanoğlu Hüseyin bin Mehmed	Uşak- Şeref Karyesi	Trakya cephesi (Viranşehir Hastanesi)	334
35	Ali oğlu Ömer bin Hacı	Uşak- Karabedirler Karyesi	Trakya cephesi(Edirne)	333

